

PRZEMYSŁAW MICHOWICZ
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
przemyslaw.michowicz@upjp2.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5642-8522>

PROBLEM MULTICENTRYCZNOŚCI SYSTEMU PRAWA KANONICZNEGO

PROBLEM OF THE MULTI-CENTRITY OF THE CANON LAW SYSTEM

Abstract. The topic of the issue, here discussed, focuses on the phenomenon of multi-centricity of the legal system, including the canon law system. The starting point for identifying the issue is a precise definition of the sources of canon law and the nature of the norms derived from them by the relevant Church legislator. This is done in the context of investigations, the subject of which is the alleged change of the classical structure of the legal system into a circular order. It would be a natural consequence of the legal norms creation in the conditions of the multi-centricity of the sources of the canon law system..

Keywords: legal system; multi-centricity; sources of law; canon law system; theory of law.

WPROWADZENIE

O systemowości kanonicznego porządku prawnego nie mówi się zbyt wiele w literaturze przedmiotu, mimo że pozostaje ona pewnym niedocenionym sposobem jego badawczego podejścia. Zasadniczo każde prawnicze podejście systemowe jest swoistym sposobem myślenia, jak również konceptualizacji i pojęciowego porządkowania prawa przez naukę, co przejawia się głównie w usytuowaniu norm, instytucji prawnych czy nawet gałęzi prawa w ramach pewnej całości. Zakresową pojemność systemu prawa uzależnia się nadto od decyzji prawodawcy wyśłowionej w tekście prawnym, od prowadzonego rozumowania i argumentacji wytworzonych na gruncie określonej doktryny prawniczej. Oznacza to, że na ostateczne ustalenie granic

systemu prawa, biorąc pod uwagę charakter danego porządku prawnego i kulturę prawną, duży wpływ ma powszechnie akceptowana normatywna koncepcja źródeł prawa.

Analogicznie do zagadnienia systemowości prawa, w sposób szczątkowy doktryna podnosi problem wielości i różnorodności źródeł prawa kanonicznego, nie wyczerpując zatem dyskursu, którego przedmiotem byłby określony zespół reguł nakazujący uznanie danych faktów za prawotwórcze i wiązanie z nimi obowiązywania określonych norm prawnych. Kwestią badawczą jest wciąż problem wielości (policentryczności) źródeł prawa (kanonicznego¹) w kontekście wielości kultur tworzących wspólnotę kościelną przenikniętą ideami mocno zakorzenionymi w postmodernistycznej koncepcji współczesnych społeczności ludzkich². Wskazując na zagadnienie wielopłaszczyznowości policentrycznego rozumienia systemu prawa³ – co w polskiej literaturze prawniczej zostało trafnie określone multicycentrycznością systemu prawa⁴ – toruje się drogę rozważaniom nad tożsamością porządku prawa kanonicznego, która to specyfika nie jest zasadniczo efektem zmiennych uwarunkowań społeczno-kulturowych, w jakich funkcjonuje prawo jako zjawisko społeczne. Problemem badawczym proponowanych poniżej dociekań jest analiza różnorodności źródeł kanonicznego porządku prawnego, czyli pośrednie ujawnienie różnych (autonomicznych i rozproszonych) „ośrodków” prawotwórczych w celu poszukiwania odpowiedzi na pytanie o genetyczną (nie)jednorodność tego systemu oraz ustalenie znaczenia terminu „multicycentryczność” w odniesieniu do koncepcji tworzenia norm prawa kanonicznego i rekonstruowania tak rozumianego systemu prawa⁵. Należy jednocześnie zaznaczyć, że niniejszy przyczynek nie aspiruje do wypracowania definitywnych rozwiązań zagadnienia, a jedynie identyfikuje najważniejsze problemy zakomunikowane w tytule pracy.

¹ Por. J. OTADUY, *Fuentes, Interpretación, Personas: estudios de derecho canónico*, Pamplona: Navarra Gráfica Ediciones 2002, s. 55-75.

² Por. M. BORUCKA-ARCTOWA, *Kultura prawna na tle myśli filozoficznej i społecznej o kulturze*, „Studia Prawnicze” (2002), z. 1, s. 14; R. TOKARCZYK, *Współczesne kultury prawne*, Warszawa: Wolters Kluwer 2008, s. 87.

³ Por. K.M. CERN, B. WOJCIECHOWSKI, *Święty Graal dziedzictwem przyszłości, czyli o poszukiwaniu wspólnej kultury prawnej w praźródłach prawa unijnego*, „Principia” (2013), nr 7-8, s. 166.

⁴ Por. E. ŁĘTOWSKA, *Multicycentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, „Państwo i Prawo” (2005), nr 4, s. 3-10.

⁵ Należy zauważyć, że multicycentryczność systemu prawa objawia się i może być badana przynajmniej na trzech płaszczyznach: tworzenia, obowiązywania i stosowania prawa (*v. infra*).

1. TRADYCYJNE POJĘCIE SYSTEMU PRAWA

Fundamentalną kwestią w teoretycznej konceptualizacji systemu prawa jest wyróżnienie elementów go tworzących oraz charakteru porządku istniejącego pomiędzy nimi. W dyskursie prawniczym systemowość jest uznawana za konieczną cechę prawa. Jest rozumiana jako zbiór lub układ norm⁶ wzajemnie ze sobą powiązanych, tj. pozostających ze sobą w określonych relacjach⁷. Innymi słowy – chodzi o zespół norm postępowania, między którymi istnieją powiązania, sprzężenia czy współzależności, a więc o pewnego rodzaju ład, którego charakter przesądza definitywnie o kształcie całego systemu. Według klasycznej teorii systemów⁸, prawo, rozumiane jako pewien wycinek wiedzy, wykazuje bardziej cechy systemu dynamicznego niż statycznego, w którym między normami nie występują powiązania treściowe (wydedukowane w drodze operacji logicznej na zasadzie wnioskowania z całości na część), a raczej te o charakterze czysto formalnym⁹. Dominującym poglądem doktryny jest przekonanie, według którego wspomniane powiązania występują pomiędzy normami wysłowionymi przez ustawodawcę w aktach prawnych w taki sposób, że normy niższego stopnia tworzone są z mocy upoważnień zawartych w aktach hierarchicznie nadrzędnych. W dużym uproszczeniu można także przyjąć, że akty prawne hierarchicznie wyższe, w sposób ogólny, wyznaczają przedmiot unormowania, który będzie wyrażony w akcie niższym, i w pewnym sensie określają procedury prawotwórcze, przestrzeganie których warunkuje przynależność norm do systemu. To formalne upoważnienie, zawarte w generalnych aktach prawnych nadrzędnych, zobowiązuje (organy) podmioty władzy do wydawania aktów niższego rzędu, których stanowienie winno odzwierciedlać treść przepisów przez nie wyznaczonych.

⁶ Chcąc rekonstruować kanoniczny system prawa, w niniejszym opracowaniu należy się ograniczyć do tezy, według której system prawa jako taki tworzą jedynie normy. W piśmiennictwie można spotkać pogląd, według którego na system prawa składają się także przepisy, orzeczenia sądów, zasady i reguły prawne, itd. Uzasadnienie takiego wyboru pozwala (a wręcz umożliwia) na względnie nieskomplikowaną analizę problemu badawczego oraz wskazuje walor praktyczny opracowania, tj. określa właściwą wykładnię norm tworzonych w warunkach systemu multicentrycznego.

⁷ Por. L. LESZCZYŃSKI, *System prawa w ujęciu teoretycznoprawnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G-Ius”, 64 (2017), z.1, s. 23-24; J. NOWACKI, *System prawa*, [w:] *Wstęp do prawoznawstwa*, red. J. Nowacki, Z. Tabor, wyd. 6, Warszawa: Wolters Kluwer 2020, s. 135.

⁸ Por. L. VON BERTALANFFY, *Ogólna teoria systemów*, tłum. E. Woydyło-Woźniak, Warszawa: PWN 1984, s. 86; 116 i 194.

⁹ Więcej w temacie różnic istniejących między systemami normatywnymi statycznymi i dynamicznymi: K. OPALEK, *Statisches und dynamisches Normensystem*, [w:] *Staatsrecht in Theorie und Praxis*, red. H. Mayer et al., Wien: Manz 1991, s. 507-518.

Powyższy opis odnosi się rzecz jasna do tradycyjnej – kelsenowskiej¹⁰ – koncepcji systemu prawa składającego się z norm i – umownie – przyjmującego kształt piramidy, co oznacza, że w rzeczonym systemie szczególną rolę odgrywa tzw. norma podstawowa oraz relacje między pozostałymi normami¹¹. Taki model systemu prawa, zwłaszcza w wersji dynamicznej, implikuje zatem działanie paradygmatu, według którego klasyczny system norm odwzorowuje istnienie hierarchicznej struktury (tj. właściwych podmiotów i „ośrodków”) stanowienia prawa. Chcąc zatem rekonstruować kanoniczny system prawa w oparciu na tak zakomunikowanych przesłankach, trudnością może się okazać nie tylko jednoznaczne ustalenie, czym formalnie mogłaby być względnie niesporna *Grundnorm*, ale i wskazanie jednej procedury prawotwórczej (tj. wspólnej dla wszystkich podmiotów sprawujących kościelną władzę rządzenia)¹². Z drugiej strony, kelsenowska koncepcja systemu zasadniczo czyni zadość obowiązkowi, według którego to norma podstawowa legitymizuje najwyższą władzę do tworzenia prawa. Ponadto, dynamiczna strukturyzacja systemu prawa sprawia, że normy wyrażają wolę prawodawcy, zaś ich obowiązywanie jest wynikiem jego powszechnie akceptowanej instytucjonalnej autoryzacji.

Pozornie zgubną konsekwencją dynamicznego ujęcia piramidalnego modelu systemu prawa może być jednak jego monistyczna wizja (tj. monocentryczna), mocno nieadekwatna – zadaniem niektórych – do opisu współczesnych systemów prawa, zwłaszcza w aspekcie jego stanowienia. Prawo kanoniczne nie stanowi wyjątku w tym zakresie. Idealny system oparty na założeniach monizmu (zresztą nieistniejący), nie uznaje bowiem podziału kompetencji tworzenia prawa, dywersyfikacji źródeł oraz nie dopuszcza jego podziału na jednostki terytorialne (prawo miejscowe/partykularne). Powyższą obserwację można dość łatwo wesprzeć mnogością argumentów, spośród których najbardziej przekonuje ten, według którego w porządku prawa kanonicznego termin ‘ustawodawca’ nie odnosi się wyłącznie do jednego (i jedyne) podmiotu¹³. Warto przywołać jako argument swoiste *proprium* tego

¹⁰ Por. H. KELSEN, *The Pure Theory of Law*, California: University of California Press 1967, s. 64-65.

¹¹ Por. J. STELMACH, *Norma podstawowa*, [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, t. 1, Kraków: Wydawnictwo UJ 2001, s. 63-70.

¹² Por. J. OTADUY, *Jerarquía normativa*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, t. IV, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 864.

¹³ Por. L. WÄCHTER, *Gesetz im kanonischen Recht: eine rechtssprachliche und systematisch-normative Untersuchung zu Grundproblemen der Erfassung des Gesetzes in katolischen Kirchenrecht*, St. Ottilien: EOS Verlag 1989, s. 36-50.

systemu, jakim niewątpliwie jest zjawisko tzw. kanonizacji ustaw państwowych, o czym w dyspozycji wyrażonej w kan. 22 KPK/1983. Kościelny ustawodawca, rezygnując ze stanowienia prawa w określonej materii, odsyła tym samym do właściwych unormowań świeckich, polecając jednocześnie ich stosowanie w systemie prawa kanonicznego¹⁴. Interesujące jest również i to, że wykładnia normy „kanonizowanej” winna się odbywać z zasadami właściwymi dla systemu prawa kanonicznego, co – w efekcie – ma gwarantować zakres skuteczności norm recypowanych we własnym systemie. Dzieje się tak w hipotezie, w której normy odsyłają jedynie do prawa świeckiego. Normy zaś w pełni recypowane „w prawie kanonicznym mają być zachowywane «z tymi samymi skutkami», [dlatego – P.M.] przy ich interpretacji należy odwoływać się do zasad obowiązujących w systemie tego prawa, z którego się wywodzą”¹⁵.

Ewentualną trudnością, jaka może się zrodzić w tym kontekście, jest właściwe określenie relacji pomiędzy normą „kanonizowaną” a normami już stanowionymi przez „rodzimego” ustawodawcę. To zasadniczo pytanie o porządek systemu i jego właściwy kształt. Sugerowana odpowiedź, jakkolwiek by ona nie była, nie zmienia jednak faktu, że system prawa kanonicznego nie nosi znamion systemu klasycznie (i idealnie) monocentrycznego (monistycznego), bowiem – ze swej natury – dopuszcza pewien stopień wielości źródeł prawa¹⁶, zachowując przy tym, w sposób absolutnie niezmienny, swą hierarchiczną (piramidalną) strukturę rozumianą jako właściwa sobie struktura podstawowa¹⁷ (*v. infra*). Uprawniony jest zatem ostrożny wniosek, według którego system prawa kanonicznego zakłada i odzwierciedla jednocześnie linearną hierarchiczność prawa¹⁸, w której to strukturze akt stosowania prawa pozostaje podporządkowany aktowi prawodawczemu określającemu go i stanowiącemu jego podstawę¹⁹. To system wewnętrznie hierarchiczny,

¹⁴ Dla przykładu: kan. 197; kan. 1290; kan. 1714; kan. 1492, §1 kpk/1983; por. R. Sobański, *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo” (1999), z. 6, s. 10.

¹⁵ P. LOMBARDÍA, *sub can. 22*, [w:], *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, tłum. J. Bodzon, Kraków : Wolters Kluwer 2011, s. 81-82.

¹⁶ Por. R. PUZA, *La hiérarchie des normes en droit canonique*, „Revue de droit canonique” 47 (1997), s. 135; E. TAWIL, *Le respect de la hiérarchie des normes dans le droit canonique actuel*, „Revue de droit canonique” 52 (2002), s. 170 i n.

¹⁷ Por. W. LANG, *Wokół „Multicentryczności systemu prawa”*, „Państwo i Prawo” (2005), z. 7, s. 95-96.

¹⁸ Zagadnienie horyzontalnych relacji systematyzacyjnych prawo kanoniczne musi na chwilę obecną pozostać kwestią i tematem szerszej kwerendy naukowej.

¹⁹ Pochodnym, choć równie interesującym problemem badawczym, wykraczającym jednak poza ramy niniejszego opracowania, jest analiza postulatów tworzących tzw. kompleksową struk-

z licznymi, aczkolwiek, uporządkowanymi podmiotami uprawnionymi do wyprowadzenia reguł *in concreto* z norm *in abstracto*.

2. PRZESŁANKI MULTICENTRYCZNOŚCI SYSTEMU PRAWA

Zjawisko multicentryczności systemu prawa zasadniczo opiera się na tezie deskryptywnej, według której „różne centra mogą w wiążący sposób wypełniać swoim działaniem tę samą przestrzeń prawną (w zakresie tworzenia prawa, jak i [...] jego interpretacji i stosowania)”²⁰. Takie bardzo ogólne stwierdzenie, mogące się również odnosić do procesów tworzenia prawa, wymusza jednak zmianę paradygmatu rozumienia prawa jako systemu (nie zaś jako zjawiska), zwłaszcza w jego strukturze pionowej. Powyższa obserwacja jest konkluzją poczynioną przez doktrynę w następstwie analizy problemu źródeł prawa funkcjonujących w porządku prawa krajowego tych państw, które – podobnie jak Polska – stały się członkami Unii Europejskiej. W efekcie akcesu wyłoniły się różne i – względnie niezależne – ośrodki prawotwórcze, co uprawniło do sformułowania ogólnej tezy, według której, na gruncie polskim, *corpus iuris polonicum* winien być postrzegany poprzez pryzmat prawa krajowego, unijnego i tego tworzonego w ramach systemu Rady Europy²¹. Podstawowym postulatem multicentryczności jest zatem wielość podmiotów decyzyjnych zarówno w ramach ich kompetencji prawotwórczych, jak i tych odnoszących się do stosowania prawa²². Naturalnie, pierwszy element jest konstytutywny, zaś drugi absolutnie subsydiarny. Prawdą jest również i fakt, że przyjęcie takiej koncepcji systemu prawa krajowego w sposób oczywisty poskutkowało większym ryzykiem kolizji norm

ture współczesnych systemów prawnych, autorstwa François Osta, który podnosi, że w dzisiejszym dyskursie prawotwórczym to właśnie kompleksowość jest ich najbardziej relewantną cechą charakterystyczną. Por. M. VAN DE KERCHOVE, F. OST, *Legal System. Between Order and Disorder*, London: Oxford University Press 1994, s. 66-69; Zob. także W. CYRUL, B. BROŻEK, *Globalny system prawa*, [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. J. Stelmach, t. 2, Kraków: Wydawnictwo UJ 2003, s. 103-104.

²⁰ E. ŁĘTOWSKA, *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i wykładnia jej przyjazna*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga Pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków: Zakamycze 2005, s. 1129.

²¹ Dodajmy do tego jeszcze normy prawa międzynarodowego. Por. A. KUSTRA, *Wokół problemu multicentryczności systemu prawa*, „Państwo i Prawo” (2006), z. 7, s. 87 i n.

²² Zjawisko to dotyczy przede wszystkim działalności sądów. Por. M. KISIEŁOWSKA, *Multicentryczność systemu norm prawa administracyjnego*, „Samorząd Terytorialny” (2013), nr 5, s. 75.

niż w klasycznym układzie monocentrycznym. Jednakże jest to kwestia, której treść można tu jedynie zasygnalizować.

Pojawienie się natomiast zupełnie nowej koncepcji władzy i jej sprawowania, a więc zaistnienie okoliczności całkowicie wykraczającej poza sferę *stricte* jurydyczną spowodowało, że w krajowym porządku prawa zaczęły funkcjonować różne jego źródła, które – jak można przypuszczać – nie mogą tworzyć układu hierarchicznego odzwierciedlającego tradycyjną piramidalną struktury systemu²³. Inaczej mówiąc: zmiana podziału niektórych kompetencji pomiędzy kraje członkowskie a Unię Europejską wymusiła, nawet mimo woli i – być może – wbrew woli, określone zmiany w zakresie funkcjonowania prawa, tj. w aspekcie systemowym.

Multicentryzm został zatem użyty do opisu warunków, w jakich współcześnie prawo funkcjonuje. Posłużył jednocześnie do wyrażenia tego, jaki jest określony system prawa, zakładając oczywiście, że współcześnie ewoluuje on zwłaszcza w kierunku formy multicentrycznej. Nie brakuje jednak opinii przeciwnych, według których warunki tworzenia, jak i stosowania prawa, wskazywane jako okoliczności przesądzające o zupełnej (jeśli nie kopernikańskiej) zmianie charakteru systemu, mogą nie wystarczać do tego, by bezsprzecznie twierdzić, że zjawisko multicentryzmu zmienia status systemu w każdym jego wymiarze i na każdej jego płaszczyźnie²⁴. Jest bezsporne, że normy krajowe i te tworzone w oparciu na źródłach prawa unijnego są częścią jednego systemu prawa (*civil law*), stąd wydaje się, że należy poszukiwać między nimi możliwych zależności, choćby przy pomocy powszechnie stosowanej metody inferencji prawniczej, nie zaś podkreślać elementy je różnicujące. Nie ulega jednak wątpliwości, że niektóre systemy prawa kontynentalnego zostały przekształcone w aspekcie dotyczącym ich formy. Pytaniem o wiele bardziej intrygującym jest jednak to, czy tak zmodyfikowane systemy mogą być wciąż (a więc adekwatnie) opisane aparatem pojęciowym wypracowanym przez H. Kelsena, tj. w sytuacji, w której podejmuje się ich analizę w warunkach multicentrycznych? O ile nie istnieją wątpliwości, co do tego, że system w pełni multicentryczny to taki, w którym układ jego źródeł nie jest jednolity i nie pochodzi z jedyne go porządku normatywnego, bądź też istnieją równolegle różne systemy źródeł prawa (np. prawo stanowione przez suwerena i prawo stanowe), o tyle kwestią wciąż

²³ Por. W. LANG, *Wokół „Multicentryczności systemu prawa”*, s. 95.

²⁴ Por. A. KOTOWSKI, *Zjawisko multicentryczności systemu prawa z perspektywy koncepcji integracyjnej*, „Studia Prawnicze” 204 (2015), z. 4, s. 119.

pozostaje sama wielość podmiotów prawotwórczych, od których uzależnione jest powstanie reguł abstrakcyjnych i generalnych.

To właśnie w zagadnieniu źródeł prawa tkwi precyzyjne zrozumienie istoty multicentrycznego modelu prawa. Powszechnie przyjmuje się, że każdy system prawa wywodzi się z wielości źródeł, stąd często mówi się w doktrynie o niejednorodności systemów prawnych²⁵. W piśmiennictwie za przyczynę multicentryczności systemu podaje się fakt rekonstrukcji (dekodowania) norm z przepisów prawa krajowego, unijnego, jak również międzynarodowego²⁶, choć od takiej tezy należy się zdystansować, bowiem system zbudowany jest zasadniczo z norm (nie zaś z przepisów) (*v. supra*). Normy, rekonstruowane z wielości niejednakowych źródeł, pochodzą jednak od organów władzy prawodawczej tego samego rodzaju, tzn. legitymizujących się jednakowymi uprawnieniami prawotwórczymi. Te właśnie normy tworzą jeden system prawny, mimo że wewnątrznie rozbudowany, aczkolwiek jeden, czy to europejski, czy to – *mutatis mutandis* – kanoniczny²⁷. W efekcie można przyjąć tezę, według której – mimo zmiany systemu co do formy jego opisu – dominującym sposobem definiowania systemowości prawa pozostaje wciąż monocentryzm²⁸. Historycznie rzecz ujmując, czysty (klasyczny) multicentryzm w rozumieniu jurystycznym [?] można dostrzec na przykładzie średniowieczno-feudalnych form organizacji ówczesnych ludzkich społeczności, ponieważ taki ład – przypomnijmy – bazował na współistnieniu dwóch zupełnie rozłącznych „systemów” normatywnych. Chodzi o swoisty splot prawa zwyczajowego i bardzo pierwotnej formy prawa pozytywnie stanowionego (czy spisane?) z prawem odwiecznym, Boskim, odzwierciedlonym i wyrażonym w fundamentalnych zasadach wszechpanującego wówczas w Europie chrześcijaństwa. Z czasem, dzięki istnieniu powszechnie akceptowanej platformy wartości religijnych i ich dominacji nad „świeckimi” standardami troski o dobrostan społeczności, to porządek prawa kanonicznego, normatywnie ukonstytuowany w dużej mierze z norm pochodzenia Boskiego (*ius divinum*), stał się solidnym budulcem uniwersalnego prawa Starego Kontynentu (zdecydowanie katolickiego) oraz przedmiotem powszechnej nauki

²⁵ Por. J. HELIOS, W. JEDLECKA, *Interpretacja prawa wobec wyzwań multicentryzmu*, [w:] *Lokalny a uniwersalny charakter interpretacji prawniczej*, red. P. Kaczmarek, Wrocław: Wydawnictwo UWr 2009, s. 141.

²⁶ Por. M. KISIELOWSKA, *Multicentryczność systemu norm prawa administracyjnego*, s. 77.

²⁷ Por. J. OTADUY, *Fuentes del derecho*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, t. IV, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 122.

²⁸ Por. T. BUKSIŃSKI, *Monocentrism and Multicentrism as legal theories in the Global Era*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” (2015), z. 1, s. 11.

prawa²⁹. W efekcie, *ius commune* – rozumiane jako gałąź uniwersalnego porządku prawnego, do którego stosuje się scholastyczną koncepcję prawa wywodzącą się z filozoficznej zasady średniowiecza *reductio ad unum* – zatarło różnice istniejące pomiędzy pierwotnymi porządkami prawa powodując, że elementem dywersyfikującym jeden porządek od drugiego nie była treść, a źródło jego pochodzenia³⁰. To zatem multicentryczność systemu ukształtowała nowożytny monocentryzm, a nie odwrotnie, a – historycznie rzecz ujmując – prawo kanoniczne posiada w tym swój nieoceniony udział.

3. KONCEPCJA MULTICENTRYCZNOŚCI SYSTEMU PRAWA KANONICZNEGO

Próba rekonstrukcji kanonicznego systemu prawa domaga się poczynienia przynajmniej dwóch wstępnych, aczkolwiek koniecznych wyjaśnień. Pomięcie kwestii spornych, które czyni możliwym prowadzenie niemniejszego wywodu, obliuguje jednak do wskazania, że pierwsza uwaga dotyczy specyfiki kanonicznego porządku prawnego, w którym „generatorem” norm (czyli pożądaných reguł zachowania) jest w pierwszej kolejności niezmiennie prawo Boskie (*ius divinum*), naturalne (wpisane w naturę człowieka) i pozytywne (przekazane Kościołowi w Objawieniu)³¹. Pełni ono jednocześnie funkcję klauzuli ograniczającej tworzenie norm kościelnego prawa pozytywnego w takim znaczeniu, że normatywna treść prawa czysto-kościelnego, będąca niekiedy wyrazem prawa Boskiego, wyklucza wszelki możliwy z nim materialny antagonizm³². Między rzeczonymi porządkami istnieją co prawda relacje zależności, niekiedy i wręcz podległości, ale nie we wszystkich hipotezach można mówić o ich absolutnej tożsamości materialnej. *Ius divinum* posiada zatem własną autonomię względem prawa pozytywnie stanowionego, które – w niektórych przypadkach – jest swoistą mediacją tego pierwszego w zmiennych warunkach historycznego kształtowania się prawodawstwa Ko-

²⁹ Por. F. CALASSO, *Medio evo nel diritto. 1. Le Fonti*, Milano: Giuffrè 1954, s. 375-378.

³⁰ Por. T. GAŁKOWSKI, *Metoda kanonistyczna we współczesnej dyskusji naukowej*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011), z. 3-4, s. 174.

³¹ „Pozytywność” prawa Bożego, w opinii Salvatore Berlingò, polega na tym, że jest ono aktualne i operatywne, aczkolwiek nie zawsze rozwinięte w instytucje i wyartykułowane w konkretnych normach. Chodzi o prawo żywe konkretyzowane na przestrzeni wieków. Por. S. BERLINGÒ, *La tipicità dell'ordinamento canonico nel raffronto con gli altri ordinamenti e nell'economia del diritto divino rilevato*, „Ius Ecclesiae” (1989), z. 1, s. 117 (przypis nr 17).

³² Por. P. VILADRICH, *El ius divinum como criterio de autenticidad en el Derecho de la Iglesia*, „Ius Canonicum” (1976), nr 16, s. 140.

ściola³³. Jest bezsporne, że źródłami norm prawa kanonicznego są prawo Boskie i prawo ludzkie (*lex humana*), spisane bądź zwyczajowe (*v. infra*). W tak zakomunikowanym dwumianie źródeł, w pewnym uproszczeniu, można z łatwością wyróżnić wewnętrzne źródła systemu, tj. „endogenne”, w odróżnieniu od tych zewnętrznych, a więc „egzogennych”, o których dalej. Taka klasyfikacja wyznacza naukowy rygor następującej refleksji.

Druga przesłanka rekonstrukcji systemu powinna uwzględniać współczesne zjawisko ewaluowania innych systemów porządku *civil law* w kierunku multicentryczności, przede wszystkim w sposobie stanowienia prawa i – dlatego – domaga się identyfikacji wszystkich podmiotów³⁴, które sprawują kościelną władzę rządzenia ustawodawczą w świetle obowiązujących przepisów prawa kanonicznego. Okazuje się, że hierarchiczna koncepcja władzy rządzenia obowiązująca w Kościele katolickim określa zasadniczo, choć niewyłącznie, ustawodawcami tych duchownych, którzy – w sakramencie święceń w stopniu episkopatu – zostali ustanowieni biskupami³⁵ i tych, którym powierza się z urzędu lub przez misję kanoniczną zadanie stanowienia prawa powszechnego (Biskup Rzymski) bądź partykularnego (biskup diecezjalny)³⁶. Do tej grupy podmiotów tworzących prawo należy zaliczyć także kolegia biskupów, gromadzących się zwłaszcza na soborze (powszechnym bądź partykularnym) lub tworzących konferencje biskupów. W trosce o komplementarność wywodu godzi się także wspomnieć o kapitułach (generalnych lub prowincjalnych) instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego oraz ich wyższych przełożonych cieszących się autonomią w rzeczonym zakresie³⁷. Wszystkie te podmioty tworzą źródła pozytywnego prawa czysto-kościelnego. Intitulacja aktów normatywnych obnaża jednak specyfikę (archaiczność?) nomenklatury kanonicznej, bowiem

³³ Por. J. OTADUY, *Jerarquía normativa*, s. 862-863; R. SOBAŃSKI, *Niezmiennność i historyczność prawa w Kościele. Prawo Boże i prawo ludzkie*, „Prawo Kanoniczne” 40 (1997), z. 1-2, s. 32 i n. E. MOLANO, *Derecho divino*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, t. III, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 114.

³⁴ Celowo nie posługuję się terminem „organ”; por. P. MICHOWICZ, *Pozakanoniczna odpowiedzialność wyższego przełożonego zakonnego. Analiza problematyki w odniesieniu do polskiego ustawodawstwa i orzecznictwa*, Kraków: Wydawnictwo „Scriptum” 2019, s. 92-98.

³⁵ Lub prawnie z nimi zrównanych.

³⁶ Por. W. AYMANS, *Autorità apostolica nel popolo di Dio. Sul fondamento e i limiti del mandato spirituale*, [w:] *Diritto canonico e comunione ecclesiale. Saggi di diritto canonico in prospettiva teologica*, red. W. Aymans, Torino: Giappichelli 1993, s. 30; P. SKONIECZNY, *Potestas sacra według Klauza Mörsdorfa – założenia teologiczne, struktura, sposób przekazywania i charakter*, „Annales Canonici” (2013), nr 9, s. 31-34.

³⁷ Por. H. PREE, *Legislador*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, t. IV, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 1009-1011.

przypomina nierzadko akty właściwe dyplomacji (konstytucja apostolska, list apostolski *motu proprio*, dekret ogólny, chirograf). Nie nomenklatura jest jednak najistotniejsza a fakt, że z tak wielkiej ilości aktów normatywnych różnej rangi, wartości i odmiennego hierarchicznego uporządkowania tworzą się źródła prawa, z których następnie dekoduje się (rekonstruuje) normy *in abstracto*, potem zaś reguły *in concreto*. To forma aktów określa ich hierarchiczny walor i decyduje o właściwej ich pozycji względem innych aktów, także i administracyjnych, które mogą być również źródłem prawa (np. nakaz karny, por. kan. 1319 KPK/2021).

Jest bezsporne, że źródła tworzące system prawa kanonicznego powstają w „rozproszonych ośrodkach” prawotwórczych o charakterze zdecydowanie ludzkim i są spisane. Doktryna kanoniczna przypomina jednocześnie o nieocenionej roli prawa zwyczajowego, które – idąc w parze z ustawodawstwem Kościoła starożytnego – kreowało *ab immemorabili* ład tej wspólnoty, o ile spełniało ono warunki materialnej zgodności z kryteriami rozumu, wiary i prawdy³⁸. Należy podkreślić, że prawo zwyczajowe okazuje się tak mocno zakorzenione w życiu i misji Kościoła, że nie udało się wyeliminować zwyczaju jako jednego ze źródeł prawa, nawet w przepisach zawartych w aktualnym jego ustawodawstwie (por. kan. 23-28 KPK/1983), w którym prawodawca systematyzuje przepisy go regulujące zaraz po ustawach.

Obowiązywalność niekwestionowanego retrospektywnego waloru wyrażanego przez zwyczaj została z czasem ograniczona poprzez określenie warunków formalnych dotyczących możliwości jego pozytywnego tworzenia. Oznacza to, że ewentualne zaistnienie legalnych przesłanek skutkuje pełną równorzędnością normy wyrażonej tak w źródle pochodzącym ze zwyczaju, jak i z aktu prawotwórczego kompetentnej władzy³⁹, nawet jeśli zwyczaj kreuje hipotezę *contra legem*. W uznaniu obowiązywalności zwyczaju jako normy nie należy dopatrywać się jednak polaryzacji kanonicznego porządku prawa, bowiem prawo zwyczajowe nie tworzy odrębnego systemu prawnego, nie narusza, ani nie osłabia systemu; wręcz go umacnia i udoskonala, rozwija i – na pewno – urzeczywistnia. Nie ulega zatem wątpliwości, że „charakterystyka kanonicznego systemu prawa nie może tracić z oczu prawa zwyczajowego, [zaś] teoria prawa kościelnego nie może nie ogarniać jednym spojrzeniem prawa stanowionego i zwyczajowego. I to niezależnie od faktu,

³⁸ Por. C. LEFEBVRE, *La noción de «auctoritas» canónica con respecto a la ley, la costumbre y el uso*, „Ius Canonicum” (1962), nr 2, s. 543-558.

³⁹ Por. R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teoria prawa kanonicznego*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2001, s. 56-58, 62-66.

że inicjatywna prawodawcza może współcześnie rozwijać się również innymi kanałami”⁴⁰.

Trzecią istotną przesłanką upoważniającą do rekonstruowania kanonicznego systemu prawnego w optyce multicytryczności systemów prawnych jest precyzyjne wskazanie jego źródeł „egzogennych”. Jak zauważono wyżej, chodzi głównie o funkcję norm wyrażonych – co do zasady – w kanonach, w których ustawodawca wprost i bezpośrednio odsyła do rozwiązań prawa świeckiego (tzw. prawa krajowego obowiązującego w granicach terytorium pokrywającego się z terytorium konferencji biskupów, choć nie zawsze). W doktrynie rozróżnia się [a] tzw. kanonizację dynamiczną (*in blanco*) w hipotezie, w której norma jest recypowana do porządku kościelnego w sposób, w jaki operuje na forum świeckim, łącznie z jej modyfikacjami, konkretyzacją i interpretacją (np. kan. 1290;1714 KPK/1983)⁴¹ oraz [b] tzw. kanonizację statyczną, która polega na pełnej recepcji prawa świeckiego do porządku kanonicznego, w którym jednak normy funkcjonują niezależnie od tych pochodzących z prawa krajowego (np. kan. 208-223; 135, §1 KPK/1983)⁴². Niektórzy podnoszą, że to symptom tzw. sekularyzacji prawa kanonicznego⁴³, czego swoistym potwierdzeniem może być kwestia skuteczności ustaw świeckich wraz z nakazem ich przestrzegania na forum prawa kanonicznego. Normy „kanonizowane” doznają swoistego ograniczenia (co do faktu bycia recypowanymi) w hipotezie niezgodności z prawem Boskim lub wręcz jego zanegowania⁴⁴. Z drugiej jednak strony, ograniczenia zastosowania prawa krajowego lub jego kanonizacji dokonuje sam kościelny ustawodawca w sposób absolutny (por. kan. 199 KPK/1983) lub względny (por. kan. 1714 KPK/1983).

WNIOSKI

Pierwszą konkluzją nasuwającą się po analizie prowadzonego powyżej rozumowania jest teza, według której multicytryczność źródeł i zrekon-

⁴⁰ R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, s. 68.

⁴¹ Por. P. CIPROTTI, *Il nuovo Codice di diritto canonico: novità, motivazione e significato*, Roma: Pontificia Università lateranense 1983, s. 523-535.

⁴² Por. O. CASSOLA, *La recezione del Diritto Civile nel Diritto Canonico*, Roma: Lateran University Press 1969, s. 91 i n.

⁴³ Por. P. CAVANA, *Il diritto canonico nell'età secolare*, „Stato. Chiese e pluralismo confessionale”, *Rivista telematica* (2020), nr 12, s. 75.

⁴⁴ Por. CH. MINELLI ZAGRA, *Recepción de ley civil*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. J. Otaduy, A. Viana, J. Sedano, t. VI, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 732-735.

struowanych z nich norm tworzących kanoniczny porządek prawny jest wrodzoną i charakterystyczną cechą wyróżniającą, zdecydowanie niejednorodny, system kanoniczny od innych systemów prawnych w takim znaczeniu, że ich wielość i materialna różnorodność („endogenność” i „egzogenność”) nie implikuje zaistnienia cyrkularnej czy wręcz zapętłonej hierarchii norm, a więc swoistego chaosu. Wręcz przeciwnie: w systemie prawa kanonicznego wciąż zauważalna jest koncepcja jego hierarchicznej struktury (monocentrycznej) rozumianej jako podstawowy ład istniejący pomiędzy normami rekonstruowanymi z różnych (i na pewno licznych) źródeł prawa. Multicentryczność jest jego cechą pierwotną, nie zaś wtórną, właściwą systemom krajów o tradycji kontynentalnej. System prawa kanonicznego zatem, w absolutnie naturalny dla siebie sposób, dopuszcza pewien zakres multicentryzmu i dlatego – w takim ujęciu – zyskuje on wyraźnie refleksyjny charakter, tj. stanowi wyraz głębokiego myślenia o prawie jako zjawisku. Z drugiej jednak strony, rekonstrukcja systemu prawa kanonicznego w świetle przesłanek systemu multicentrycznego pomija zagadnienie ontologii prawa, co oznacza, że nie odpowiada na pytanie, czy prawo (*in se*) jest ideałem, wartością, komunikatem, umową społeczną, nakazem przełożonych czy też jeszcze czymś innym.

Multicentryzm systemu prawa kanonicznego, rozumiany jako sposób myślenia o prawie i intelektualny jego konstrukt, jest zasadniczo zgodny z fundacyjnymi ideami, na bazie których opiera się właściwa mu filozofia prawa. Jej istotnym elementem jest niewątpliwie pogląd o multicentryzmie systemu, tj. o tezie opisowej dotyczącej rzeczywistości, w jakiej prawo funkcjonuje, zarówno współcześnie, jak i historycznie.

PIŚMIENNICTWO

- AYMANS Winfred, *Autorità apostolica nel popolo di Dio. Sul fondamento e i limiti del mandato spirituale*, [w:] *Diritto canonico e comunione ecclesiale. Saggi di diritto canonico in prospettiva teologica*, red. Winfred. Aymans, Torino: Giappichelli 1993, s. 3-30.
- BORUCKA-ARCTOWA Maria, *Kultura prawna na tle myśli filozoficznej i społecznej o kulturze*, „Studia Prawnicze” (2002), z. 1, s. 5-24.
- BERLINGÒ Salvatore, *La tipicità dell'ordinamento canonico nel raffronto con gli altri ordinamenti e nell'economia del diritto divino rilevato*, „Ius Ecclesiae” (1989), z. 1, s. 95-155.
- BUKSIŃSKI Tadeusz, *Monocentrism and Multicentrism as legal theories in the Global Era*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” (2015), z. 1, s. 5-13.
- CALASSO Francesco, *Medio evo nel diritto. 1. Le Fonti*, Milano: Giuffrè 1954.
- CASSOLA Orazio, *La recezione del Diritto Civile nel Diritto Canonico*, Roma: Lateran University Press 1969.

- CAVANA Pietro, *Il diritto canonico nell'età secolare*, „Stato. Chiese e pluralismo confessionale”, Rivista telematica, (2020), nr 12, s. 66-88.
- CERN Karolina M., WOJCIECHOWSKI Bartosz, *Święty Graal dziedzictwem przyszłości, czyli o poszukiwaniu wspólnej kultury prawnej w prądródlach prawa unijnego*, „Principia” (2013), nr 7-8, s. 165-190.
- CIPROTTI Pio, *Il nuovo Codice di diritto canonico: novità, motivazione e significato*, Roma: Pontificia Università lateranense 1983.
- CYRUL Wojciech, BROŻEK Bartosz, *Globalny system prawa*, [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. Jerzy Stelmach, t. 2, Kraków: Wydawnictwo UJ 2003, s. 93-109.
- GAŁKOWSKI Tomasz, *Metoda kanonistyczna we współczesnej dyskusji naukowej*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011), z. 3-4, s. 169-190.
- HELIOS Joanna, JEDLECKA Wioletta, *Interpretacja prawa wobec wyzwań multicentryzmu*, [w:] *Lokalny a uniwersalny charakter interpretacji prawniczej*, red. Przemysław Kaczmarek, Wrocław: Wydawnictwo UWr 2009, s. 139-152.
- KELSEN Hans, *The Pure Theory of Law*, California: University of California Press 1967.
- KISIEŁOWSKA Marta, *Multicentryczność systemu norm prawa administracyjnego*, „Samorząd Terytorialny” (2013), nr 5, s. 75-83.
- KOTOWSKI Artur, *Zjawisko multicentryczności systemu prawa z perspektywy koncepcji integracyjnej*, „Studia Prawnicze” 204 (2015), z. 4, s. 101-122.
- KUSTRA Aleksandra, *Wokół problemu multicentryczności systemu prawa*, „Państwo i Prawo” (2006), z. 7, s. 85-99.
- LANG Wiesław, *Wokół „Multicentryczności systemu prawa”*, „Państwo i Prawo” (2005), z. 7, s. 95-99.
- LEFEBVRE Charles, *La noción de «auctoritas» canónica con respecto a la ley, la costumbre y el uso*, „Ius Canonium” (1962), nr 2, s. 543-558.
- LESZCZYŃSKI Leszek, *System prawa w ujęciu teoretycznoprawnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G-Ius”, 64 (2017), z. 1, s. 23-39.
- LOMBARDIA Pedro, *sub can. 22*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, tłum. J. Bodzon, Kraków: Wolters Kluwer 2011, s. 81-83.
- ŁĘTOWSKA Ewa, *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, „Państwo i Prawo” (2005), nr 4, s. 3-10.
- ŁĘTOWSKA Ewa, *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i wykładnia jej przyjazna*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga Pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. Leszek Ogiegło, Wojciech Popiołek, Maciej Szpunar, Kraków: Zakamycze 2005, s. 1125-1138.
- MICHOWICZ Przemysław, *Pozakanoniczna odpowiedzialność wyższego przełożonego zakonnego. Analiza problematyki w odniesieniu do polskiego ustawodawstwa i orzecznictwa*, Kraków: Wydawnictwo „Scriptum” 2019.
- MINELLI Zagra Chiara, *Recepción de ley civil*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. Javier Otaduy, Antonio Viana, Joaquin Sedano, t. VI, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 732-735.
- MOLANO Eduardo, *Derecho divino*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. Javier Otaduy, Antonio Viana, Joaquin Sedano, t. III, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 114-118.

- NOWACKI Józef, *System prawa*, [w:] *Wstęp do prawoznawstwa*, red. Józef Nowacki, Zygmunt Tabor, wyd. 6, Warszawa: Wolters Kluwer 2020, s. 135-139.
- OPALEK Kazimierz, *Statisches und dynamisches Normensystem*, [w:] *Staatsrecht in Theorie und Praxis*, red. Heinz Mayer et al., Wien: Manz 1991, s. 507-518.
- OTADUY Javier, *Fuentes, Interpretación, Personas: estudios de derecho canónico*, Pamplona: Navarra Gráfica Ediciones 2002.
- OTADUY Javier, *Fuentes del derecho*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. Javier Otaduy, Antonio Viana, Joaquin Sedano, t. IV, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 119-125.
- OTADUY Javier, *Jerarquía normativa*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. Javier Otaduy, Antonio Viana, Joaquin Sedano, t. IV, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 862-868.
- PREE Helmut, *Legislador*, [w:] *Diccionario General de Derecho Canónico*, red. Javier Otaduy, Antonio Viana, Joaquin Sedano, t. IV, Navarra: Aranzadi, Cizur Menor 2012, s. 1009-1011.
- PUZA Richard, *La hiérarchie des normes en droit canonique*, „Revue de droit canonique” 47 (1997), s. 127-142.
- SKONIECZNY Piotr, *Potestas sacra według Klausy Mörsdorfa – założenia teologiczne, struktura, sposób przekazywania i charakter*, „Annales Canonici” (2013), nr 9, s. 17-38.
- SOBAŃSKI Remigiusz, *Niezmiennosc i historycznosc prawa w Kościele. Prawo Boze i prawo ludzkie*, „Prawo Kanoniczne” 40 (1997), z. 1-2, s. 23-44.
- SOBAŃSKI Remigiusz, *Prawo kanoniczne a krajowy porzadek prawny*, „Państwo i Prawo” (1999), z. 6, s. 3-17.
- SOBAŃSKI Remigiusz, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teoria prawa kanonicznego*, Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2001.
- STELMACH Jerzy, *Norma podstawowa*, [w:] *Studia z filozofii prawa*, red. Jerzy Stelmach, t. 1, Kraków : Wydawnictwo UJ 2001, s. 63-70.
- TAWIL Emmanuel, *Le respect de la hiérarchie des normes dans le droit canonique actuel*, „Revue de droit canonique” (2002), nr 52, s. 167-186.
- TOKARCZYK Roman., *Współczesne kultury prawne*, Warszawa: Wolters Kluwer 2008.
- WÄCHTER Lothar, *Gesetz im kanonischen Recht: eine rechtssprachliche und systematisch-normative Untersuchung zu Grundproblemen der Erfassung des Gesetzes in katholischen Kirchenrecht*, St. Otilien: EOS Verlag 1989.
- VAN DE KERCHOVE Michael, OST Francois, *Legal System. Between Order and Disorder*, London: Oxford University Press 1994.
- VILADRICH Pedro, *El ius divinum como criterio de autenticidad en el Derecho de la Iglesia*, „Ius Canonicum” (1976), nr 16, s. 91-144.
- VON BERTALANFFY Ludwig, *Ogólna teoria systemów*, tłum. E. Woydyłło-Woźniak, Warszawa: PWN 1984.

PROBLEM MULTICENTRYCZNOŚCI SYSTEMU PRAWA KANONICZNEGO

STRESZCZENIE

Tematyka podjętego w pracy zagadnienia koncentruje się wokół problematyki zjawiska multicentryczności systemu prawa, także i systemu prawa kanonicznego. Punktem wyjścia dla identyfikacji kwestii jest precyzyjne określenie źródeł prawa kanonicznego oraz charakteru norm z nich wyprowadzonych przez właściwego ustawodawcę kościelnego. Czyni się to w kontekście dociekań, przedmiotem których jest rzekoma zmiana klasycznej struktury systemu prawa w porządek o charakterze cyrkularnym, który miałby być naturalnym następstwem kreowania norm prawnych w warunkach multicentryczności źródeł systemu prawa kanonicznego.

Słowa kluczowe: system prawa; multicentryczność; źródła prawa; system prawa kanonicznego; teoria prawa.